

ประเภทและธรรมชาติของบัว

บัวเป็นพืชน้ำพันธุ์ไม้ดอกที่ได้รับความนิยมจากชาวอินเดียมาก วรรณคดีอินเดียมีกล่าวถึงบัวมาตั้งแต่สมัยทวารวดี และคำว่าบัวในสมัยทวารวดีที่ปรากฏบ่อยครั้ง ได้แก่คำว่า "ปทุมกร" ¹ และคำว่า "ปทุมทริก" ² ซึ่งพอจะถือได้ว่าชาวอินเดียคุ้นกับบัวมานานแล้ว ในสมัยมหากาพย์เป็นต้นมา ชื่อของบัวมีมากมาย เช่น ปทุม อุตฺพล อรวินทกมล และกมุท เป็นต้น

ถ้าจะแบ่งประเภทของบัวออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ทางพฤกษศาสตร์แล้ว ก็พอจะกล่าวได้ว่า บัวมี 2 ประเภท คือ ประเภทบัวหลวงและบัวสาย

ประเภทบัวหลวง บัวประเภทนี้เรียกตามภาษาพฤกษศาสตร์ว่า "NELUM-BONACEAE" และมีผู้เรียกเป็นภาษาไทยว่า "ปทุมชาติ" ก็มี แหล่งที่มีบัวประเภทนี้มาก ได้แก่ ทวีปเอเชียตอนใต้และตะวันออกเฉียงใต้ บัวหลวงนี้เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า "LOTUS"

ในไทย นอกจากจะเรียกบัวหลวงแล้ว ยังเรียกบัวก้านอีกด้วย เหตุที่เรียกบัวหลวงว่าบัวก้านนี้ คงเป็นเพราะก้านบัวชนิดนี้แข็ง สามารถชูใบและดอกอยู่เหนือน้ำได้เป็นเวลานาน จนกระทั่งดอกและใบเหี่ยว ไม่เหมือนกับบัวสายซึ่งถึงแม้ว่าก้านจะ

¹ ฤๅกเวท, 6.16.13, 7.33.11, 8.72.11, 10.107.10.

สามารถชูใบและดอกได้บ้างก็เพียงสองสามวันเท่านั้น ในสระน้ำที่แห้งซอด ถ้ามีบัวชนิด
 น้อย จะสังเกตเห็นว่าก้านบัวก็ยังชูใบและดอกอยู่ได้เสมอ ก้านบัวหลวงมีลักษณะ
 ขรุขระ เป็นหนามเล็ก ๆ หรือเป็นตุ่มเล็ก ๆ เมื่อจับจะรู้สึกสากมือ ถ้าเราหักก้านบัว
 ประเภทนี้รู้สึกว่เปราะ และเมื่อหักแล้วจะเห็นเส้นใยสีขาว ๆ เชื่อมอยู่ระหว่างส่วน
 ที่หักนั้น บัวหลวงเกือบทุกชนิดมีดอกและใบใหญ่กว่าบัวสาย เหตุนี้จึงได้มีผู้เรียกว่าบัว-
 หลวง¹ ดอกบัวหลวงจะตั้งตนบานเวลาเช้า และดอกบัวประเภทนี้มีกลิ่นหอมและสีดอก
 แตกต่างกันไป บางทีก็มีชื่อเฉพาะตามสีของดอกด้วย เช่น บัวหลวงดอกขาว เรียกว่า
 บุษบก (บุษบก) ถ้าเป็นบัวหลวงดอกสีชมพู เรียกว่า บั้หะ (ปทุม) หรือปทุม ดอก
 บัวหลวงมีกลีบซ้อนกันหลายชั้นแน่นหนา กลีบบัวหลวงแต่ละกลีบเป็นกระพุ้งมาก หนึ่ง ผิว
 ด้านนอกและด้านในของกลีบดอกมีลักษณะเป็นขนโร ๆ และเป็นมันปกคลุมอยู่ เมื่อจับจะ
 รู้สึกนุ่มนวลมือ ภายในกลีบชั้นในสุดมีเกสรสีเหลืองซึ่งห้อมล้อมกระเปาะหรือฝักสีเหลือง
 อ่อน กระเปาะนี้จะบรรจุเมล็ดบัวอ่อนอีกชั้นหนึ่ง เมื่อกลิบบอกและเกสรร่วงหล่นจน
 หมดแล้วก็จะเหลือแต่ฝักบัว ฝักบัวนี้จะเจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ และกลายเป็นสีเขียว
 เนื้อเยื่อภายในเมล็ดบัวนั้นใช้รับประทานได้ เมื่อเมล็ดบัวเจริญเต็มที่แล้ว เปลือกที่ห่อ
 หุ้มเมล็ดบัวจะแข็งและเป็นสีดำ มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า เมล็ดบัวที่เจริญเต็มที่นี้ อาจจะคิด
 ตัวเองแพร่พันธุ์ไปได้ไกล

ใบบัวหลวงมีลักษณะกลม ขนาดกว้างใหญ่ หนา แข็งแรงทนทานกว่าใบบัวสาย ส่วน
 หน้าของใบบัวหลวงจะปกคลุมด้วยขนเหนียว ๆ หนืด ๆ เล็กน้อย ชั้นดังกล่าวนี้เป็นส่วน
 ป้องกันมิให้ใบเหี่ยว แม้ในภาวะอากาศไม่อำนวยให้ และจะสังเกตเห็นว่าหยกน้ำที่ตก
 ลงบนใบบัวหลวงนั้นจะไม่ติดใบ แต่จะกลิ้งไปมาตามแรงลมพัดเป็นลูกกลม ๆ เล็ก ๆ
 คล้ายเม็ดปรอท

¹ พระธรรมนิเทศหวยหาญ, บัวเบญจพรรณ (กรุงเทพมหานคร : หนังสือ

นอกจากนี้ เหง้าบัวหลวงซึ่งใช้แพร่พันธุ์และรากบัว จะฝังลึกแน่นอยู่ที่ดินในน้ำ ซึ่งยากต่อการที่จะถึงขึ้นมา และในฤดูกาลที่สภาพดินฟ้าอากาศดีมาก ๆ รากบัวประเภทนี้จะยาวถึง 20-30 ฟุตก็มี รากบัวหลวงมีสีน้ำตาลอ่อนใช้รับประทานได้ ถ้าตัดรากบัวตามลักษณะขวางก็จะเห็นเป็นรูปวงไตตลอด

ประเภทบัวสาย บัวประเภทนี้เรียกตามภาษาพฤกษศาสตร์ว่า "NYMPHAEACEAE" มีผู้เรียกเป็นภาษาไทยว่า "ออบลชาติ" ก็มี และเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า "WATER LILY" แหล่งที่บัวประเภทนี้มีมากก็คือ เอเชีย ยุโรป ออสเตรเลีย และบริเวณเขตร้อนของอเมริกา นับว่าเป็นบัวที่มีกระจายเกือบทั่วโลก¹ เหตุที่เรียกบัวประเภทนี้ว่าบัวสาย² ก็คงเป็นเพราะก้านบัวสายมีลักษณะอ่อน ไม่ชูตั้งอยู่โคนานวัน เหมือนก้านบัวหลวงหรือบัวก้าน ผิวค้ำนอกของก้านบัวสายมีลักษณะอ่อนนุ่มและเกลี้ยงเกลา แต่ก้านบัวประเภทนี้มีความเหนียว จะดึงให้ขาดออกจากกันได้ยาก ถ้าดอกผิวส่วนนอกของก้านออก จึงจะหักก้านได้โดยง่าย และเมื่อเราหักก้านบัวสาย จะสังเกตเห็นว่าไม่ปรากฏเส้นใยเชื่อมอยู่ระหว่างส่วนที่หัก

---

¹ Dr. Vishnu Swarup, Garden Flowers, (Delhi: The Secretary, National Book Trust, 1967), p. 242.

Frances Perry, Flowers of the World, (London: Published in Collaboration with the Royal Horticultural Society, 1972), p. 196.

² ในไทย นอกจากจะเรียกบัวสาย ยังเรียกว่า "บัวกีนสาย" อีกด้วย เหตุที่เรียกบัวกีนสายนี้ คงจะเป็นเพราะก้านบัวสายเกือบทุกชนิดใช้รับประทานได้.

ดอกบัวสายเกือบทุกชนิดจะขยายกลีบบานตลอดช่วงเช้า และหุบกลีบดอกในช่วงบ่าย แต่ก็มีดอกบัวสายบางชนิดที่ขยายกลีบบานตั้งแต่ตอนเย็นจนตลอดรุ่งเช้า และจะหุบกลีบเมื่อแสงแดดส่อง อย่างไรก็ตาม ทั้งบัวสายที่มีดอกบานในเวลากลางวัน หรือบัวสายที่มีดอกบานในตอนกลางคืน จะมีระยะเวลาชั่วโมงการบานและการหุบกลีบดอกในเวลาที่เหมาะสมคงที่เสมอ ธรรมชาติของบัวในลักษณะเช่นนี้จะมีติดต่อกันประมาณ 3-4 วัน กลีบดอกก็จะหุบสนิท จมลงสู่ใต้น้ำและเน่าไปในที่สุด อนึ่งดอกบัวสายมีกลิ่นหอม เช่นเดียวกับดอกบัวหลวง ดอกบัวประเภทนี้มีสีดอกแตกต่างกันหลายสี บางที่มีผู้เรียกชื่อตามสีของดอก เช่น บัวสายดอกสีน้ำเงิน เรียกว่า บัวขาว นิลบุล นิลโบล หรือนิโลตล นอกจากนี้ยังมีบัวสายดอกสีขาว สีแดง สีเหลือง สีชมพู และบัวสายดอกสีม่วงแกมสีชมพูด้วย ¹ บัวสายส่วนมากมีกลีบดอกซ้อนกันน้อยชั้นกว่ากลีบดอกบัวหลวง แต่ละกลีบจะเป็นกระจุกน้อย มีลักษณะแฉก เรียว นุ่มนวล และขอบบาง ชั้นในสุดของกลีบดอกเป็นเกสรสีเหลืองหรือเกสรสีเหลืองสลัวสีเดียวกับกลีบดอก ดอกบัวสายโดยทั่วไปไม่มีกระเปาะหรือฝักเมล็ด แต่ก็มีบัวสายดอกขาว (กุ่มท) ซึ่งมีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า TUBEROSA ² มีกระเปาะเมล็ดอยู่ในดอกเช่นเดียวกับดอกบัวหลวง

¹ บัวสายดอกเล็ก ๆ ที่ขึ้นอยู่ตามหนองนา คนไทยเรียกว่าบัวผันและบัวเผื่อน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 11 (2513). ว่า

บัวผัน - บัวดอกสีขาวปลายกลีบเป็นสีชมพู แล้วเปลี่ยนเป็นสีขาวหรือคราม และสีขาวอมชมพู บานเวลากลางวัน คู่กับบัวเผื่อน.

บัวเผื่อน - บัวดอกสีขาวปลายกลีบเป็นสีคราม เมื่อเวลาบานไม่เปลี่ยนสี คู่กับบัวผัน

² บัวสายชนิดนี้มีกลีบดอกซ้อนกันแน่นหนา และลักษณะกลีบดอกคล้ายกลีบดอกบัวหลวงด้วย ค.เรื่อง Flowers of the World, p. 197.

ใบบัวสายมีขนาดใหญ่เล็กต่างกัน แต่ใบบัวสายส่วนมากมีขนาดเล็กกว่าใบบัวหลวง สีของใบบัวสายนี้ มีทั้งชนิดสีเขียวและชนิดสีเขียวแกมสีน้ำตาล และใต้อันมักจะ เป็นสีแดงคล้ำ ใบบัวประเภทนี้มีลักษณะอ่อนและบอบบาง ใบบัวสายมีทั้งชนิดที่ใบโผล่ขึ้นมาพอบริมน้ำตรงผิวใต้อัน และชนิดที่ใบโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำเล็กน้อย แต่ก็ไม่สูงเหมือน ใบบัวหลวง เมื่อนานวัน ใบบัวก็จะเปลี่ยนสีเป็นสีเหลืองมีจุดดำ ๆ บนผิวใบ และใบ จะเน่าจมลงสู่ใต้น้ำอีก อนึ่ง ใบบัวเน่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตของบัวด้วย ส่วนรากและเหง้าบัวสาย มีลักษณะไม่ใหญ่โต และไม่ฝังลึกแน่นอยู่ใต้ดินในน้ำ อย่างเช่น รากหรือเหง้าบัวหลวง ดังนั้นเราสามารถดึงรากหรือเหง้าบัวสายให้ขึ้นจากดินได้ง่าย และบัวประเภทนี้ส่วนมากแพร่พันธุ์ด้วยเหง้า

นอกจากนี้ ยังมีบัวชนิดอื่น ๆ อีก เช่น The Chinese Lotus, The Egyptian-Lotus และชื่อบัววิคตอเรีย¹ เป็นต้น แต่บัวเหล่านี้ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่จะวิจัยโดยตรง จึงมิได้นำมากล่าวไว้ที่นี่ และเนื้อความต่อไป เป็นการกล่าวถึง ลักษณะธรรมชาติของบัวในแง่ความคิดของกวี โดยเฉพาะกวีอินเดีย กล่าวคือ

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อนักวิทยาศาสตร์มองดอกบัว อาจจะมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับบัวแต่เฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ แต่ถ้ามองดอกบัวแล้ว อาจจะมีมองอย่างเพ่งเล็งในทุกแง่มุมของดอกบัว แล้วกวีจึงจะถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อธรรมชาติของบัวออกมาด้วยภาษาที่มีความลึกซึ้งและเป็นศิลป์ ชวนให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกบันเทิงใจ คำนึงสุนทรียภาพ และนอกจากนี้ผู้อ่านอาจจะนึกเห็นเป็นภาพธรรมชาติของบัวตามถ้อยคำ

---

¹ คนไทยเรียกบัววิคตอเรียอีกชื่อหนึ่งว่า "บัวกระดังง์" เหตุที่เรียกเช่นนี้ คงเป็นเพราะบัวชนิดนี้มีใบกว้างใหญ่มาก และส่วนปลายของขอบใบจะงอนขึ้นเป็นขอบคล้ายขอบกระดังง์ นอกจากนี้ บัววิคตอเรียยังมีดอกขนาดใหญ่อีกด้วย.

ของกวีด้วย เราอาจจะรู้จักว่าบัวเป็นพืชน้ำที่มีดอกหลากสีและสวยงามยิ่ง จากถ้อยคำที่ กวีได้พรรณนาไว้ว่า "ตามแม่น้ำลำธาร เคียงคานไปด้วยสีแดงของคอกบัว" ¹ หรือ "ในที่บางแห่ง เสมือนพวงมาลาที่ทำด้วยคอกบัวขาวผสมด้วยคอกบัวสีขาบ" ² เป็นต้น หรือ "สระโบกขรณีบนยอดเขอันสูงลิบก็ยังสะพรั่งไปด้วยคอกบัว" ³ นอกจากนี้ กวียัง ได้พรรณนาให้เห็นความงามของสถานที่บางแห่งว่ามีทะเลสาบเป็นสถานที่อันน่ารื่นรมย์ใจ ก็เพราะการตกแต่งของคอกบัวกลมและคอกบัวอุบล ซึ่งกำลังบานอย่างสดสวย ⁴ หรือ ความประทับใจในความงามของทะเลสาบอีกประการหนึ่ง ก็คือการบานของคอกบัวกุ่มท ซึ่งมืออยู่จำนวนมาก ⁵

¹ กุศุสंहาร, 3.8 "สโรรุหรโชรุติเตาสุทฺถินุยะ".

² รฐุวัศ, 13.54 "อนุยคุร มาลา สิคปฺกชานามินิทีวโรรุคุชิจิตานุคเรว".

³ กุมารสิภว, 1.16 "ปทุมานิ ยสุยาคุรฺสโรรุหาณิ ปุโรโฆยคุยฺรฐุมุไซรมยุไซะ".

⁴ กุศุสंहาร, 3.11 ". . . สฺวจุณฺปรมุคฺคกมโลคฺคปฺลภฺมิทานิ . . .".

⁵ เรื่องเดียวกัน, 3.21 ". . . สฺมฺมกฺกมฺทิจิตานาม . . .".

ในเวสสัครชาดก มีกล่าวถึงความสวยงามในบริเวณพระอาศรมของพระ เวสสันดร ณ เขาวงกต ด้วยถ้อยคำที่ว่า ". . . ในที่ไม่ไกลอาศรมนั้นมีสระโบกขรณี เคียงคานไปด้วยปทุมชาติและอุบลชาติเหมือนดังที่มีอยู่ในนันทวันของทวยเทพ, คุณรพราหมณ์ ในสระนั้นมีอุบลชาติสามชนิด คือ เขียว ขาว และแดง งามวิจิตรมากมาย" หรือมีกล่าวอีก ว่า "ในสระนั้นมีปทุมชาติคานขึ้น สีขาวดังผ้าไหมพัลลภ สระนั้นชื่อวามุจลินท์ เคียงคานไป ด้วยอุบลขาว จงกลนี้และผักทอคยอค อนึ่งแล้ว ปทุมชาติในสระนั้นมีคอกบานสะพรั่งปรากฏ หากกำหนดมิได้ บ้างก็บานในคิมหันตฤดู บ้างก็บานในเหมันตฤดู ปรากฏเหมือนดังอยู่ในน้ำลึก ประมาณเพียง เขา ปทุมชาติอันงามวิจิตรชดคอกสะพรั่งส่งกลิ่นหอมฟุ้งตระหลบไป . . . "

อนึ่ง บัวสายดอกสีเหลือง ซึ่งมีสีดอกแปลกกว่าดอกบัวอื่น ๆ นั้น บางทีก็เรียกว่า "ดอกบัวสีทอง" (เหมามุโภช, เหมตามรส, กนกกมล) ¹

¹ กวีอินเดียมักจะสมมติดอกบัวสีทองนี้ ให้เป็นดอกไม้สำหรับเทพเจ้า (รฆุวัต, 13.51 กุมารสังว, 8.26) และเป็นดอกบัวที่ปลูกไว้เพื่อประดับสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวาลัย (ภาควศปุราณ, 2, 3.6) จึงทำให้เข้าใจว่าดอกบัวสีทองนี้ มีใช้ดอกไม้ที่มนุษย์ธรรมดาจะแตะต้องเล่น ชาวอินเดียถือว่าแหล่งกำเนิดของดอกบัวชนิดนี้จะขึ้นอยู่ในที่สูง ๆ เช่น ในทะเลสาบ ที่แม่น้ำคงคา ซึ่งคนอินเดียเรียกว่าคงคาสวรรค์ (กุมารสังว, 2.44) หรือในทะเลสาบมานส ณ ยอดเขาไกลาส (เมฆุต, ปุรวุเมฆ, 65) และบนยอดภูเขาแห่งเดียวกันนี้ ทรงทะเลสาบนลินี และแม่น้ำมณฑากินี ซึ่งเป็นที่พักพิงของท้าวภูเวร เทพเจ้าแห่งความมั่งคั่ง ก็ดลารคานไปช่วยดอกบัวสีทอง (ERE. Vol. 8, p. 143, เมฆุต, อุตฺตรเมฆ, 16) กล่าวกันว่า บ้านเมืองที่ปลูกดอกบัวสีทองนั้น จะเป็นส่วนสำคัญที่ดึงดูดคนต่างบ้านต่างเมืองให้ไปเยือน และได้ชมความงามของดอกบัวชนิดนี้ด้วย ดังเช่นมีเรื่องเล่าว่า เมื่อยกัมจะเชิญชวนเมฆให้ไปยังดินแดนของตนซึ่งชื่อ อลกา ก็พรรณนาให้เมฆฟังว่า อลกา นั้นเป็นดินแดนแห่งดอกบัวสีทองอันน่าพิงใจยิ่ง (เมฆุต, อุตฺตรเมฆ, 17).

ระยะเวลาผลิบานของดอกบัวจะอยู่ในระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งตรงกับฤดู ฤดู หรือฤดูใบไม้ร่วงของอินเดีย ในที่นี้จะขอเรียกฤดูนี้ว่า "ฤดูสารท" ระยะเวลาเป็นช่วงที่บัวทุกประเภทกำลังออกดอกบานสะพรั่งทั่วไป การผลิบานของดอกบัวใน ระยะเวลานี้ทำให้ผู้คนได้รู้ว่าฤดูสารทเวียนมาถึงแล้ว กวีถือว่าดอกบัวเป็นลักษณะประจำ ของฤดูสารท (ศรตบุงกชลักษณะ) ¹ เช่นมีคำกล่าววว่า "ดอกบัวมีอุปมาดังดวงตาของฤดู สารท" ² หรือในอุคสูฬาร มีกล่าวถึงบทพรรณนาธรรมชาติในฤดูสารทว่าเต็มไปด้วยความ สดชื่น มีดอกบัวกลมบานคือใบหน้า มีดอกอุบลขาวที่กำลังแย้มบานคือดวงตา และมีความ มงามเป็นที่ชื่นชมด้วยดอกกุหลาบ ³ เป็นต้น อนึ่งในรฆุวงศ์มีกล่าววว่า "ในฤดูสารทนี้ ดอกและ เกสรบัวบดพริกจะช่วยเสริมความงามของหญิงกาสะให้สดสวยยิ่งขึ้น" ⁴

ในฤดูฝน การที่แสงแดดน้อยจะเป็นอุปสรรคต่อการบานของดอกบัว และโดย เฉพาะในฤดูหนาว ความหนาวจะทำให้บัวออกดอกน้อยลง หรือบางครั้งก็ไม่ออกดอกเลย

¹ รฆุวงศ์, 4.14.

² เรื่องเดียวกัน, 10.9.

"ปฐุพฐุชปฐุตรีกาภษุ พวลาตปนิภาศุภม
ทิวสั ศารทมิว ปฐุรารมุกสุษทรศนม".

³ อุคสูฬาร, 3.26.

"วิกจกมลวคฐุรา คุลลนีโลคปลาภษุ

. . . . .

กฐุทรฐุจิริกานตะ . . .

. . . ศารทวคฐุเจคสะ . . .".

⁴ รฆุวงศ์, 4.17 "ปฐุพฐุตรีกาตปคฐุรศุตฺ วิกสคฐุกาศจามระ

ดังเช่นในฤกษ์สารมิกกล่าวว่า "ความหนาวได้ทำลายความงามของคอกบัว" ¹ แต่อย่างไรก็ตาม คอกบัวหลวงและคอกบัวสาย หากมีช่วงการขยายกลีบบานในเวลาเดียวกันไม่ "คอกบัวหลวงจะบานด้วยแสงแดด" ² บัวหลวงจึงได้รับขนานนามว่า "บัวกลางวัน" และเมื่อสิ้นแสงตะวัน คอกบัวหลวงจะหุบกลีบลงด้วย ³

บัวสายที่บานตอนกลางคืนก็จะได้รับขนานนามว่า "บัวกลางคืน" หรือ "บัวที่บานด้วยแสงจันทร์" และโดยเฉพาะบัวสายชื่อ กุ่มพ จะหุบกลีบเมื่อดวงจันทร์ลับฟ้าไปแล้ว ⁴ กล่าวกันว่า คอกบัวกุ่มพหรือคอกบัวโกมพ จะบานเฉพาะในคืนวันเพ็ญเดือน 12 เท่านั้น ⁵

¹ ฤกษ์สาร, 4.1/ เมฆทุก, อุตุตรเมฆ, 23/ รฆวัศ, 15.12.

² ฤกษ์สาร, 3.23/ กุमारสภว, 2.33/ รฆวัศ, 5.69/ อุตุตรรามจริต, 6.12.

³ พระเจ้าศรีธรรมวรรธนะ, ปริยทรรคิกา, แปลโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468), องค์ 2, หน้า 29. มาลาวิกาคูณิมิตร, 4.7.

⁴ ฤกษ์สาร, 3.23 "กุ่มพมิ คเต'สฺถํ ลีเยเต จนฺทฺรพิมฺเพ".

⁵ พระไตรปิฎก, เล่มที่ 14, อานาปานสติสูตร, 283. พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส., เล่มที่ 19, หน้า 160.

และในระยະที่คอกบัวโกมพบานนี้ ประเพณีของชาวอินเดียบโบราณจะมีพิธีงานเกี่ยวกับโกมพ (เกมพิมโหดสว) ซึ่งตรงกับวันเพ็ญ เดือนอาศุวินการตฤติก (เดือน 10-12) เป็นงานที่จัดว่าเป็นนักษัตรฤกษ์ใหญ่ พร้อมด้วยการบูชาให้ทาน เลี้ยงดู และมีระบำรำเต้นอย่างครึกครื้น (ดู ปริยทรรคิกา, ข้อ 30, หน้า 135).

ในระยະเดียวกันนี้ ในไทย ชาวบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ก็มีประเพณีเกี่ยวกับบัวด้วย ซึ่งเรียกวารับบัว หรือโยนบัว เป็นพิธีที่ทำขึ้นในระยະประมาณเดือน 11 ของทุกปี ด้วยการโยนบัวหรือทอดบัวจากเรือของชาวบ้านที่มาชุมนุมสักการะองค์พระซึ่งประดิษฐานอยุ่บนเรือ นอกจากนี้ นายสาวต่างก็โยนบัวให้ซึ่งกันและกัน เพื่อหวังจะได้แต่งงาน

ในบางครั้งมีถ้อยคำว่าธรรมชาติของคอกบัวโกมูทย่อมค้ำในแสงจันทร์¹ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ดวงจันทร์ยอมยังป่าคอกโกมูทให้แย้มบาน²

อนึ่ง บัว เป็นพันธุ์ไม้ชนิดดอกเดี่ยว เมื่อคอกยังตูมอยู่จะมีลักษณะเป็นกระพุ่ม ปลายกลีบเรียวคล้ายกระพุ่มมือที่กำลังประกบกัน มีคำกล่าวอุปมาลักษณะของมือที่กระพุ่มกับคอกบัวว่า

گرامุพุช³ หรือ กรกมล⁴ ความว่า มือคล้ายคอกบัว

ปานิปปงฺ เกรฺหานิ ความว่า คอกบัวคือฝ่ามือทั้งหลาย⁵

นอกจากนี้ ยังมีคำกล่าววว่า คอกบัวตูมนั้นมีลักษณะคล้ายกับหัวใจอีกด้วย⁶

---

¹ กุमारสัถว, 8.70 "เอกทพฺจฺฉวสตีคปิคโมนทว . . . ปฺรการสม . . . กุมุท . . .".

² นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง, ผู้แปล, พระคัมภีร์สุโขธา-
ลังการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2521), ภาดาที่ 216, 291.

พระสิริวัตนปัญญาเถร, พระคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ, แปลโดย นาวาอากาศ
เอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2512), หน้า 115.

³ วิภฺรโมรฺวศีย, 3.15.

⁴ อุตุตฺรรามจฺริต, 3.25.

⁵ พระคัมภีร์สุโขธาลังการ, 259.

⁶ ทรสัทธิทา, 5.6.15, 3.7.2-3, 1.4.21, ในคิฺวปราณ. เล่ม 2.

ถ้าเราสังเกตลักษณะกลีบของดอกบัว จะเห็นได้ว่า ธรรมชาติของบัวจะจัดกลีบดอกที่พิเศษกว่าดอกไม้ชนิดอื่นใด กลีบดอกบัวแต่ละกลีบจะชูขึ้นไปสลับกันอย่างเป็นระเบียบ และเป็นเชิงชั้นลดหลั่นกัน¹ กวีคงได้แนวความคิดจากการสังเกตลักษณะพิเศษของกลีบบัวนี้ จึงกล่าวถ้อยคำเป็นอุปมาภพลักษณะอาการอย่างเท่าที่เป็นจังหวะสม่ำเสมอว่า คุณเชิงชั้นอันเป็นระเบียบแห่งกลีบบัวอรวิณห์นั้น² และบางครั้งมีบทพรรณนาชวนให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกเพียงดังได้สัมผัสกับความอ่อนนุ่ม และความขอบบางอันเป็นธรรมชาติของกลีบบัวอีกด้วย ดังเช่นเนื้อความที่ว่า เรือนร่างของเด็กมีความละมุนละไมประหนึ่งได้สัมผัสกับกลีบบัวปทุมกร³ หรือกล่าววาทะของคนบางคนขอบบางดุจกลีบบัว⁴ เป็นต้น

ดอกบัวหลายชนิดจะมีเกสรดีเหลือง โดยเฉพาะบัวขาว (บุณฑริก) และบัวหลวงสีชมพู บางทีกวีก็กล่าวถึงเกสรดีเหลืองของดอกบัวเหล่านี้ว่าเกสรนั้นเป็นสีทอง เช่นในเรื่องอภิษุยานศกุนตล มีกล่าวถึงน้ำที่ใสชำระกาย เต็มไปด้วยเกสรดีทองของดอกบัวหลวง⁵ เกสรบัวนั้นยังมีกลิ่นหอมอีกด้วย และยังเป็นที่ถูกใจของพวกแมลงผึ้งและแมแต่ช่างก็ยังคงชอบกลิ่นเกสรบัว เช่นคำที่กล่าวว่า "นางพึงชื่นชอบดอกการที่จะพบน้ำซึ่งผสมกลิ่นหอมของละออง

1 มีผู้คัดแปลงลักษณะของกลีบบัวให้เป็นลายบัวชื่อต่าง ๆ (ดูภาคผนวก) หรือคัดแปลงเป็นฐานบัว (ฐานรูปดอกบัว) หรือบัวมาสน์ หรือลักษณะการจัดทัพสมัยโบราณที่เรียกว่า "ปทุมพยุห" ก็ได้แนวความคิดมาจกัลักษณะของกลีบบัวเช่นกัน.

2 กमारसंग, 1.33 "आखतुसुतजुरिणे पदुगुयुं सुदुलरुवुनुतुरुयुवुवुसुदुगुम"
 ชื่อ บัว "อรวิณห์" ดูภาคผนวก หน้า 149.

3 อุตุतररररर, 6.13.

"परुनुतुकुโอรุปทุมกรครุจกัनुปनुनुตुकुकुมารุ"

ศิวปุราณ, 2.31.43; รุทุรสุตुतु, 5.44.67.

4 มาลวुकुकुनुมิตุ, 3.17 "नुวามุพुरुहुโกมเลน จรเนน สุมุภาวुकุ"

5

เกสรบัวใส่คูของมัน" ¹ ในเมฆทศ ยักษ์ได้พรรณนาให้เมฆพังว่า "แม่น้ำคันชวตี หอมไป
ด้วยกลิ่นเกสรบัว" ² และในเรื่องปริยทรรศิกามีกล่าวว่

ฝั่งเห็นภาพจะลี้ม รสดวงกลมลอน,
รวยรินระคนอมฤตะวร มธุที่กลมกลั่น, ³

เป็นที่สังเกตุว่าตามแหล่งน้ำที่มีบัวกำลังผลิดอกแย้มบานอยู่นั้น จะเห็นฝั่งบิวน
เวียนส่งเสียงหึ่ง ๆ และไต่ตอมดอกบัวเหล่านั้นอยู่เสมอ เป็นภาพที่ช่วยเสริมความงาม
ความมีเสน่ห์แก่ดอกบัวยิ่งขึ้น กวีจะพรรณนาให้ผู้อ่านได้มองเห็นธรรมชาติระหว่างบัวกับ
แมลงฝั่งว่า

ฝั่งฝั่งระคนเล่น ณ ปทุมละก็เห็น กายะเหลืองเป็น ประหลาดชม,
อ็กรองราวเมาเพราะคุดคม มธุรสเอภีรม เมามธุสม ทพยปอง ⁴

อนึ่ง เกสรบัวมีลักษณะอ่อนนุ่ม ละมุนละไมเมื่อเราจับตอง กวีอาจจะพรรณนา
ถ้อยคำที่เป็นอุปมาให้ผู้อ่านใคร่ถึงใจถึงความอ่อนนุ่มของเกสรบัวว่า "หนทางบางแห่งมีริม
เงาของตนไม ซึ่งมีเกสรอ่อนนุ่มราวกับเกสรดอกบัวไปรยปรายอยู่" ⁵

¹ กุमारลัภ, 3.37 "ทเทท รสาตุปงฺกชเรณฺคณฺธิ คชาย คณฺฑุชชลฺล กเรณฺเฑ".

² เมฆทศ, ปุรวเมฆ, 36 ". . . กุวลยรโชคณฺธิภีรคณฺชวตฺยา".

³ ปริยทรรศิกา, 4.45 "ลัชาตสาณฺทรุมกรนฺทรลั กุร เมฆ
ปาทุ คตศฺ จ กิลิกำ กมลสฺย ภณฺจคะ".

⁴ เรื่องเดียวกัน, 2.14 "เอเต โจนฺนิทรปทุมจฺยคพฺทลชะปฺญชบิํจฺจกฺรคาคา
คายนฺตฺยวฺยกฺตฺวาจะ กิมปิ มชฺลโห วารุณิํปานมตฺตะ".

⁵ อภิชฺญาณศกฺนฺตล, 4.10 "ฉายาทฺรุไมรณิยมิตารฺกมฺยฺชตาปะ
ภฺยาคฺคฺกเศศฺยรโชมฤทุเรณฺรลฺยาคะ

นอกจากนี้ ดอกบัวทุกชนิดจะมีกลิ่นหอมตามธรรมชาติ เมื่อภวีจะพูดถึงความหอมของดอกไม้ บางครั้งก็จะเอ่ยถึงกลิ่นหอมของดอกบัวด้วย เช่นคำกล่าวที่ว่า "สายลมป่าอบอวลไปด้วยกลิ่นหอมของดอกบัวกมล" ¹ หรือ "กลิ่นหอมอย่างเยี่ยมก็คือกลิ่นดอกปทุม ดอกโกมุท และดอกอุบล" ² ฉะนั้นสระโบทกษณัตถ์อันเดียวร่ายไปด้วยปทุมชาติ อุบลชาติ และเกสรบัวทั้งหลาย ต้องลมว่าเพยพัดส่งกลิ่นฟุ้งเป็นที่ชื่นใจยิ่งนัก ³ กล่าวกันว่ากลิ่นหอมของดอกบัวนี้เป็นที่ถูกใจแก่ผู้พบเห็นทั่วไป ⁴ ในบางครั้ง คนเดินทางนอนหลับอย่าง เป็นสุขข้างสระบัว ⁵ และแม่แต่แมลงผึ้งมีหัวหลงอยู่ในดอกบัว ถูกบัวหุบกลีบขังติดอยู่ภายใน ก็มี ⁶

¹ อุตฺตรรามจริต, 3.24 "สุณฺณิตกมลลาโมทปรายาเย ปุรวานุคฺ วานิลาเย".

ชื่อบัว "กมล" ฎุภาคทรวก หน้า 146.

เมฆุตฺ, ปุรวเมฆ, 32; ปรียทรรคิกา, 2.27.

² พระไตรปิฎก, เล่มที่ 26, ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ มัลลิกาวิมาน, ข้อ 35.

พระไตรปิฎก, เล่มที่ 28, ขุททกนิกายชาดก, ปัญญาสนิบาทชาดก, นพินิกาชาดกที่ 1, ข้อ 18.

³ พระไตรปิฎก, เล่มที่ 26, ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ วิหารวิมาน, ข้อ 44.

พระไตรปิฎก, เล่มที่ 28, ขุททกนิกายชาดก, อีสิตินิบาท, กุฆาลชาดก, ข้อ 297.

และเนื้อความคล้าย ๆ กันใน ปรียทรรคิกา, 2.33; นโลปาชยาน, 13.2.

⁴ รสุวตฺ, 1.43; อภิษุณฺยานศกฺขนตล, 3.6.

⁵ นโลปาชยาน, 13.10 "มารุคฺ สํรุชฺชย สํสุปฺตํ ปทฺมินฺนยาเย สํารุณฺมฺ อุตฺตมํ".

ได้กล่าวมาแล้วว่า กานบัวปทุมชาติมีลักษณะแข็ง ส่วนกานบัวอุบลชาตินั้นอ่อน
ในวรรณคดีบาลีและสันสกฤตบางครั้งก็จะมีเรื่องทำนองนิยายประกอบ ¹

ในที่บางแห่ง กวีจะกล่าวว่า คอกบัวอุบลชาติใช้ทำเป็นพวงมาลัยสวมคอ ²
เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ หรือกล่าวถึงการใช้นกบัวสายทำเป็นสายสร้อยสวมมือ ³
เป็นคน

¹ เทพนิยายทางคติฝ่ายพราหมณ์มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระอินทร์ใช้วัชระประหาร
วฤตตระนั้น ได้กลายเป็นว่าพระอินทร์ทรงฆ่าพราหมณ์ในร่างของวฤตตระ ทำให้พระอินทร์
ตกพระทัยกลัวเกรงกลัวบาป ต้องหนีไปหลบซ่อนอยู่ในกานบัว (E.W. Hopking, Epic
Mythology, p. 130) จะเห็นได้ว่าพระอินทร์ซึ่งมีฤทธิเดชมาก แต่เมื่อทำในสิ่งชั่ว
ร้ายคือฆ่าพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้เคารพนับถือของบุคคล พระอินทร์ทรงอายพระทัยจนต้องหลบ
ซ่อนอยู่ก้นกุ่มในกานบัวชั่วขณะหนึ่ง และกานบัวนั้นก็จะต้องแข็งแรงพอที่จะเป็น
กำแพงป้องกันพระองค์ได้

ส่วนคติฝ่ายพุทธศาสนา มีเรื่องเกี่ยวกับกานบัวในอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวคือ
บุรุษหนึ่งนั่งคิดเรื่องทางโลกอยู่ริมสระบัวแห่งหนึ่ง ขณะที่นั่งคิดไป เกิดมองเห็นเป็นกอง
ทัพสี่เหล่าเดินลงสู่กานบัว บุรุษนั้นก็คิดว่าตนเองมีจิตฟุ้งซ่าน ครั้นความทราบถึงพระพุทธ-
เจ้า พระพุทธองค์ตรัสว่า บุรุษนี้หาได้มีจิตฟุ้งซ่านแต่ประการใดไม่ แต่ทว่าบุรุษผู้นี้เผลอ
เห็นความจริงในโลกแล้ว (พระไตรปิฎก, เล่มที่ 19, จินตสูตร, ข้อ 1725)

แต่ในวรรณคดีไทย มีเนื้อความบอกให้รู้ว่าเป็นกานบัวหลวง ซึ่งมีลักษณะแข็ง
เหมาะที่จะนำไปเป็นเครื่องเล่นได้ เช่นข้อความที่ว่า "พระหัทธกานโกสมปทุมมา ราทำ
กระบี่บิดัน" (พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา).

² ปรียทรรคิกา, 3, หน้า 73.

นอกจากนี้ ไบบัวซึ่งเชื่อมอยู่ตรงกันที่นั่น จะสังเกตได้ว่าเส้นใยจะไม่ขาดออกจากกันง่าย ๆ ¹ อนึ่ง สายบัวมีความเหนียวแน่นพอที่กวีจะสมมติให้เป็นเรื่องราวของกามเทพ เทพเจ้าแห่งความรักว่า ชนของพระองค์นอกจากจะใช้ดอกไม้ทำเป็นลูกศรแล้ว ยังใช้สายบัวทำสายธนูอีกด้วย ² และไบบัวซึ่งมีลักษณะอ่อนนุ่ม กวีก็นำไปอุปมากับลักษณะบางประการ เช่น ในเรื่องพุทธจริต กล่าววว่า "พระบาทของเจ้าสิทธิารถ (สิทธิัตถะ) ซึ่งอ่อนนุ่มดุจไบบัวนั้น จะทนต่อความแข็งของพื้นดินได้อย่างไร" ³ หรือในวิกรโมรุตสัย มีกล่าววว่า หญิงสาวมีร่างบอบบางเหมือนไบบัว ⁴

ส่วนไบบัวที่กวีกล่าวถึงบ่อยครั้ง ก็คือไบบัวหลวง ถ้อยคำของกวีที่ได้พรรณนาธรรมชาติของไบบัวนั้น มักจะเป็นเรื่องของการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ จากไบบัว เช่นกล่าววว่า "รวมเงาของไบบัวเป็นที่หลบร้อนยามเที่ยงวันอย่างคิแก่ฝูงหงส์และนกบางชนิด" ⁵

บทละครของกาฬิหาส กวีเอกของอินเดียมีกล่าวถึงส่วนที่เกี่ยวข้องกับบัวอยู่เสมอ เช่นในเรื่องอภิชฌยานศกุนตล มีกล่าววว่า นางศกุนตลาได้ใช้ไบบัว (นลินีปัทม) :

¹ ความไม่ขาดง่ายของไบบัวนี้เอง อาจจะเป็นที่มาของคำพังเพยไทยที่ว่า "ตัดบัวยังเหลือเยื่อใย".

² กุมารสังว, 4.29 "พิสคนตุคุณสฺย การิตฺ ฐนุชะ . . ." แต่บางแห่งจะกล่าววว่า สายธนูของกามเทพทำควยแมลงผึ้งที่ต่อกันเป็นสาย.

³ พุทธจริต, 8.55 "สุชชชาลาวตคางฺคฺสิ มถฺหุ/ นิคฺชคฺคฺลเวา พิสฺมฺหฺป-โกมเลา วณานุคฺคฺมฺมิ กรฺุณำ กถฺ ฺนุ เตา/ สจฺกรมฐฺเยา จรเภา คมิหฺยตะ.

⁴ วิกรโมรุตสัย, 3.13 ". . . กลฺยาณิ มถฺฉาลโกมถฺ
. . . คาคฺรุ".

บั้งแสงแควมให้ของตัวนาง¹ หรือในบางครั้ง นางจะใช้ความกว้างใหญ่และความแข็งแรงของใบบัวนี้เอง เป็นพัดโบกเพื่อผ่อนคลายความร้อน² เป็นต้น และเมื่อนางนอนเล่นอยู่บนแท่นที่ไปรยด้วยกลีบดอกไม้หลายชนิด นางได้ใช้ใบบัวคลุมกันอีกด้วย³ เมื่อนางเขียนจดหมายรัก นางก็เขียนอักษรลงบนใบบัวนั่นเอง

นอกจากนี้ เรื่องราวที่เป็นลักษณะบั้งใบบัว มีกล่าวบ่อยครั้งทั้งในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต เรื่องเหล่านี้ก็เป็นเหตุผลที่จะช่วยเสริมความคิดให้เห็นถึงลักษณะของใบบัวหลวงว่า มีขนาดกว้างใหญ่พอที่กษัตริย์จะทรงใช้ปักบั้งช่อนองควมให้ชุกเห็น⁵ หรือบางครั้ง นอกจากพราก (จกฺรวาก) บางตัวใช้ใบบัวบังตัวเพื่อแอบหลบจับนเพลินไปก็มี⁶

¹ อภิธานศกฺนุตล, 3. หน้า 67, บรรทัดที่ 9.

² เรื่องเดียวกัน, 3.20 "นลินีทลตาลวณฺโตะ".

³ เรื่องเดียวกัน, 3.21 "อุตฺตชฺชย กุสุมศยนํ นลินีทลกลฺปิตฺตฺตฺนาวรณามฺ".

⁴ เรื่องเดียวกัน, 3.25.

⁵ พระคัมภีร์ชาคกแปล ฉบับ ส.อ.ส., เล่มที่ 20; เวสสันดรชาคก, หน้า145.

มีเรื่องเล่าว่า พระโพธิสัตว์ครั้งเมื่อทรงถือกำเนิดเป็นพระเจ้ากุตฺราช วันหนึ่งใครจะทอคพระเนตรนางประภาวดี ก็ทรงไปแอบช่อนองค้อยู่ในสระโบกขรณี แล้วทรงใช้ใบบัวปิดพระเกียร และทรงบังพระพักตร์ด้วยดอกบัวบาน (พระคัมภีร์ชาคกแปล ฉบับ ส.อ.ส., เล่มที่ 15, หน้า 216) นอกจากนี้มีกล่าวอีกว่า เมื่อกษัตริย์ปฐรวัด ทรงเที่ยวค้นหาอรุวดีผู้เป็นชายาถึงสระบัวแห่งหนึ่ง ก็ทรงรำพึงว่าขออย่าให้ใครปิดบังช่อนเร้นนาง เหมือนกับหญิงสาวคนรักของคนอื่นถูกช่อนปิดบังด้วยใบบัวเลย (วิภวโมรวดี, 4.20).

⁶ อภิธานศกฺนุตล, 4., หน้า 119, บรรทัดที่ 12.

บางครั้ง ก็มักจะกล่าวถึงไบบัวหลวงว่า ใช้ไบบัวหลวงแทนภาษาอื่น ๆ ใสี่สิ่งต่าง ๆ มีดอกไม้เป็นต้น ¹ หรือใช้ไบบัวหุ้มเมล็ด ² ต่างเครื่องประดับอื่น ๆ นอกจากนี้ก็ยังกล่าวถึงการนำไบบัวมาทำเป็นกระหงไส้สำหรับรองน้ำดื่ม ³ มีคำกล่าววาทความขอมบางของไบบัวสาย แม่ถูกสถิตินิคเคียวักชอกซ่า บางครั้ง ไบบัวสายนี้จึงเหมาะที่จะนำไปเป็นอุปมาแห่งสัมมาพยายามว่า "ถ้าผู้ใดจะใช้ไบบัวมีคสลักลวดลายบนไบบัวสายแล้ว ผู้นั้นจะต้องใช้ความระมัดระวังอย่างมาก มิฉะนั้นแล้วไบบัวนั้นก็จักฉีกขาดได้ง่าย" ⁴

เหง้าบัวหลวงนั้นมีรสดี และมีคุณค่าทางอาหารสำหรับชนบางพวก ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายในวรรณคดีบางเล่ม เช่นบางคนนิยมกินเหง้าบัวเป็นอาหาร ⁵ บางทีมีการกล่าวถึงสรรพคุณของเหง้าบัวว่า การบริโภคเหง้าบัวจะช่วยทำให้ร่างกายมีกำลังดีขึ้น และมีผิวพรรณงาม ⁶ สัตว์บางชนิดก็ชอบกินเหง้าบัว เช่นหมูป่าชอบกินเหง้าบัวอ่อน ๆ ⁷

¹ ปรียทรรตีกา, อังก 2, หน้า 35.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 28, จันทกุมารชาดก, ข้อ 821.

³ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 28, ข้อ 287.

พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส., เล่ม 1, หน้า 269, เล่ม 16, หน้า 314.

⁴ วิสุทธีมรรค แปล, ภาค 1, ตอน 2, หน้า 123.

⁵ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, ปทุมปุณณียเถราปทานที่ 10, ข้อ 92.

พระอัมมปัทฏฐกถา แปล, ภาค 5, เรื่องภิกษุผู้มีภักษะมาก, หน้า 106.

⁶ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 7, พระวินัยปิฎก จุลดวรรค, ภาค 2, ข้อ 396.

⁷ กุมารสัฎว, 8.35.

บางครั้งข้างหิ้งโหลงพากันลงไปในน้ำ เพื่อที่จะถอนรากบัวขึ้นมากิน¹ และกรีกก็มักจะกล่าวถึงหงส์บ่อย ๆ ว่า ชอบเจาะกินรากบัวเป็นอาหารด้วย²

เท่าที่กล่าวในบทนี้ จะเห็นได้ว่า บัวแบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ มีบัวหลวงและบัวสาย บัวสองประเภทนี้มีลักษณะ ก้าน ดอก สีดอก กลิ่นดอก ใบ และเหง้าบัวต่างกัน นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงเวลาแย้มบานของดอกบัวเหล่านี้เป็นระยะ บางที่ก็ต่างกันมาก วิธีการแพร่พันธุ์ก็ไม่เหมือนกัน ลักษณะชูดอกและใบก็มีเฉพาะบัวบางชนิด และยังได้กล่าวถึงอากาศที่เป็นอันตรายแก่ดอกบัว รูปของบัวตูม ลักษณะการเรียงกันของกลีบ สีเกสรบัว กลิ่นบัว ดังกล่าวนี้จะได้เป็นแนวทางในการอุปมาอุปไมยที่ใ้บัวเป็นองค์ประกอบในบทที่ 3 และบทที่ 4 ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ฤกษ์สาร, 1.19.